

Projekt pt. „Wsparcie przedsiębiorczości i rozwoju kariery zawodowej wśród kobiet w Republice Armenia. Warsztaty z zakresu polskich i unijnych doświadczeń i praktyk (prawnych i ekonomicznych)”.

Projekt współfinansowany ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności w ramach programu RITA - Przemiany w regionie realizowanego przez Fundację Edukacja dla Demokracji.

Raport z realizacji warsztatów w Armenii w dniach 7-8 czerwca 2023 r. w ramach projektu „Wsparcie przedsiębiorczości i rozwoju kariery zawodowej wśród kobiet w Republice Armenia”.

(w zakresie sytuacji kobiet w systemie prawnym i społeczno-ekonomicznej oraz możliwości implementacji polskich i unijnych doświadczeń i praktyk)

Analiza przedwstępna

W ramach realizacji pkt. 1 celów projektu - „Dokonanie dogłębnej analizy obecnych problemów uniemożliwiających podjęcie przez kobiety ormiańskie aktywniejszej roli w przedsiębiorczości indywidualnej lub w ramach samorządu” - sporządzone zostały analizy:

- Małgorzata Szafoni – **„Analiza regulacji polskich i unijnych w zakresie wsparcia rozwoju i przedsiębiorczości wśród kobiet (aspekt rozwoju zawodowego i przedsiębiorczości) oraz propozycji recepcji polskich doświadczeń”**

Analiza zawiera szczegółowe omówienie polityki i strategii na rzecz równości płci i dorobku prawnego Unii Europejskiej. Autorka omówiła w analizie m.in. programowanie wsparcia przedsiębiorczości kobiet w UE w ramach wieloletnich ram finansowych (RMF), równouprawnienia w ramach RMF, priorytetów w programowaniu funduszy europejskich organizacji i sieci wsparcia w UE. W drugiej części analizy analityczka omawia analogiczne polskie rozwiązania w zakresie wsparcia rozwoju i przedsiębiorczości kobiet, w tym funkcjonowanie instytucji Pełnomocnika do spraw Równego Traktowania, Krajowego Programu Działań na rzecz Równego Traktowania, programowania wsparcia w Polsce (obszary interwencji, umowy

partnerskie, zasady równościowe w programach i projektach krajowych, instrumenty wsparcia, organizacje i sieci wsparcia w Polsce i in.).

- dr Żaneta Gwardzińska-Chowaniec – **„Ogólna analiza sytuacji prawnej kobiet w prawie polskim i unijnym”**

Analiza dotycząca ochrony praw kobiet w Polsce, w tym w zakresie praw i wolności konstytucyjnych, norm prawa pracy, promocji zatrudnienia oraz ustawy antydyskryminacyjnej. Autorka analizuje również analogiczne uregulowania dotyczące praw kobiet w Unii Europejskiej.

- Marek Reszuta - **„Analiza ogólnego stanu ekonomiczno-społecznego Armenii, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kobiet”**

Kompleksowy materiał zawierający analizę sytuację i zmiany w sytuacji gospodarczej Armenii w latach 2015-2022 wraz z oceną zmian zachodzących po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej w 2022 roku). W analizie uwzględniono takie czynniki jak zmiany w PKB, wpływu ponadnormatywnego napływu osób do Armenii w 2022 roku, zwiększenia się napływu środków finansowych po wybuchu wojny na Ukrainie, inflacji, aprecjacji drama armeńskiego, deficytu budżetowego i długu zagranicznego, poziomu biedy, sytuacji emerytów w Armenii, bezrobocia, różnic w rozwoju gospodarczym regionów Armenii oraz dostępu do edukacji. W analizie, po informacjach ogólnych, omówiono sytuację kobiet w poszczególnych obszarach (edukacja, emeryci itd.)

- Marek Reszuta – **„Analiza systemu prawnego Republiki Armenii, ze szczególnym uwzględnieniem praw kobiet”**

Analiza zawierająca omówienie rozwoju statusu prawnego kobiet w Armenii od czasów średniowiecznych, poprzez okres ZSRR i niepodległej Armenii po roku 1990 oraz omówienie tradycyjnego modelu roli kobiet w życiu Ormian. W materiale omówione są prawa kobiet wg Konstytucji Republiki Armenii, umów międzynarodowych, których stroną jest Armenia, ustawodawstwa wewnętrznego oraz polityki w zakresie praw kobiet realizowanej przez kolejne rządy Armenii.

Realizacja warsztatu-szkolenia dla kobiet w Armenii

W dniach 7-8 czerwca 2023 roku Fundacja Instytut Prawa Wschodniego im. Gabriela Szerzeniewicza wraz partnerami z Armenii – Fundacją „Eurasia” oraz Centrum Współpracy Gospodarczej „Polska-Armenia-Kaukaz” zorganizowała **warsztaty dla kobiet** w Armenii w miejscowości Aparan (region Aragatson).

W szkoleniu udział wzięli – Prezes Fundacji IPW dr **Michał P. Sadłowski**; ekspertka **Dorota Halicka**, Dyrektor Generalna Fundacji Eurazja **Liana Yesayan**, Dyrektor Fundacji „Centrum Współpracy Gospodarczej Polska-Armenia-Kaukaz” **Sona Kolikeyan** oraz **Suren Mkhitaryan**, ekspert ds. społecznych (założyciel i prezes CODE Social Entrepreneurship HUB oraz Stowarzyszenia Przedsiębiorstw Społecznych Armenii). W warsztatach wzięł również udział I sekretarz Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Erywaniu p. **Tomasz Bujko**.

W warsztatach wzięło udział 17 kobiet z Aparanu i okolic. W trakcie szkolenia określone zostały główne problemy kobiet w rozpoczęciu własnej działalności gospodarczej:

- kobiety wskazały przede wszystkim problem mentalności w kontekście tzw. ormiańskiego modelu rodziny, w którym na mężczyzn spada obowiązek utrzymywania rodziny i pracy zawodowej, zaś miejsce kobiety jest „w domu”. W tym systemie dodatkowa praca kobiety nie może kolidować z rolą matki, żony i gospodyni domowej, zaś dodatkowe jej zajęcie tolerowane jest gdy jest to „wykonywanie hobby”, a nie jako praca zarobkowa. Podsumowując ten punkt kobiety wskazały, że pewnym problemem jest mentalność części społeczeństwa Armenii, zgodnie z którą kobieta raczej nie powinna prowadzić działalności gospodarczej, gdyż to może kolidować z życiem rodzinnym
- brak podstawowej wiedzy wśród kobiet na temat zasad prowadzenia działalności gospodarczej, prawa podatkowego, zasad rachunkowości i księgowości itd. Ich zdaniem koniecznym byłoby organizowanie cyklicznie przez państwo (zwłaszcza przez samorząd), organizacje pozarządowe i zagraniczne warsztatów w tym zakresie;

- brak informacji na temat rządowych, samorządowych, pozarządowych i zagranicznych programach pomocowych dla kobiet, w tym na temat możliwości finansowania rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej.

W czasie warsztatów ekspert Dorota Halicka przedstawiła informacje o podstawach prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce oraz rozmaite informacje, w tym dane, dotyczące głównych problemów i zjawisk prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce oraz w Unii Europejskiej. Przeprowadziła gry dotyczące obszarów w których ormiańskie kobiety (uczestniczki warsztatów) chciałyby potencjalnie rozpocząć działalność gospodarczą. Obszary, w których uczestniczki chciałyby założyć własną działalność to:

- salon kosmetyczny; szkoła językowa; zajęcia pozalekcyjne (coś w rodzaju campingu) dla dzieci z problemami logopedycznymi; farma z roślinnością eco i wytwarzaniem jedzenia na bazie naturalnych składników; farma z uprawianiem ziół, szycie odzieży (projektowanie odzieży); otwarcie „wioski dla dzieci z problemami psychologicznymi”; wytwarzanie miodu (własne pasieki) oraz organizowanie agro-wycieczek do pasiek i robienie warsztatów z produkcji miodu; otwarcie restauracji z tradycyjnymi potrawami wraz z hotelem w stylu ormiańskim; własnoręczne „hand made” malowanie tkanin ubraniowych znanych międzynarodowych artystów; projektowanie i wytwarzanie personalizowanych bryloczków do kluczy (np. z kodem QR do linku, inicjały osoby); otwarcie hotelu w stylu „guest house” - „jak w domu” z wyżywieniem bazującym na lokalnych produktach.

Ekspert D. Halicka zwróciła uwagę m.in. na to, że uczestniczki warsztatów były szczególnie zainteresowane kwestią ułożenia biznes planu oraz metodami i informacjami dotyczącymi poszukiwania dofinansowań do biznesu (założenia biznesu). Te kwestie wydawały im się bardzo problematyczne.

W trakcie warsztatów uczestniczki wzięły udział w szkoleniu, prowadzonym przez eksperta **Surena Mkhitaryan** w trakcie którego:

- uzyskały informacje na temat istoty przedsiębiorczości oraz poznały środowisko przedsiębiorczości społecznej, spektrum inicjatyw społecznych i biznesowych;;
- określiły swoje preferencje zawodowe i możliwości realizacji biznesu zgodnego z umiejętnościami i pasjami życiowymi;

- określiły swoje kompetencje przedsiębiorcze, poznając swoje mocne i słabe strony w tym zakresie,
- przeanalizowały inspirujące studia przypadków odnoszących sukcesy przedsiębiorczyń, określając wzorce do naśladowania
- poznały mechanizmy wsparcia przedsiębiorczości kobiet (inkubatory przedsiębiorczości, sieci i platformy, wsparcia, programy pomocowe i inne);
- zapoznały się z tradycyjnymi i alternatywnymi metodami pozyskiwania funduszy.

Analiza regulacji prawnych

W trakcie warsztatów omówione zostały kwestie ewentualnych różnic pomiędzy ustawodawstwem Armenii, Polski i rozwiązań prawnych Unii Europejskiej (na podstawie analiz Małgorzata Szafoni, dr Żanety Gwardzińskiej-Chowaniec oraz Marka Reszuty).

Zgodnie z dokonaną analizą, obecne ustawodawstwo Republiki Armenii jest w przeważającej i istotnej części zgodne ze standardami międzynarodowymi dotyczącymi praw kobiet. Armenia jest stroną wszystkich konwencji i umów międzynarodowych gwarantujących kobietom wszelkie możliwe prawa i wolności, równe mężczyznom, jak również umów dedykowanych wyłącznie prawom kobiet, m.in.:

- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW), uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1979 r. (ratyfikacja w Armenii – 2006);
- Protokół dodatkowy do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, który wszedł w życie w 2000 r.
- Deklaracja w sprawie likwidacji przemocy wobec kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1993 r.,
- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (tzw. Konwencja Stambulska), która weszła w życie w 2014 r. i jest pierwszym wiążącym instrumentem prawnym na szczeblu międzynarodowym, który uznaje przemoc wobec kobiet za formę dyskryminacji i naruszenia praw człowieka. Armenia podpisała 18 stycznia 2018 r. konwencję,

lecz jeszcze dotychczas nie ratyfikowała konwencji, z uwagi na opór społeczny oraz uwagi dpo art. 20 ust 2 (w sprawie odszkodowań ze strony Państwa), art. 55 ust 1 (dot. postępowania ex parte i en officio), art. 58 (dot. przedawnienia) i art.59 (w sprawie utrzymania statusu rezydenta);

- Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi, zwłaszcza kobietami i dziećmi, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2000 r..
- Rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013) i 2122 (2013).
- Decyzja 2023/162 w sprawie misji Unii Europejskiej w Armenii (EUMA),
- Konwencja ONZ o prawach dziecka (CRC) z 1989 roku (Armenia ratyfikowała konwencję w 1992 roku podpisała Protokół Fakultatywny w roku 2005);
- Konwencja ONZ (genewska) dot. statusu uchodźców z 1951 (wraz z Protokołem Nowojorskim z 1967 roku) – ratyfikowana w 1993 roku;
- Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych z 2006 roku (podpisana w 2007 roku i ratyfikowana w roku 2010);
- Międzynarodowa Konwencja dotycząca ochrony praw migrujących pracowników i członków ich rodzin z 1990 roku (ratyfikowana przez Armenię w roku 2013).

Armenia jako państwo członkowskie ONZ, ratyfikowała główne dokumenty obowiązujące w tej organizacji, takie jak Kartę Narodów Zjednoczonych i Powszechną Deklarację praw Człowieka. Warto podkreślić, że artykuł 2 konstytucji dotyczący praw i wolności jest w całości oparty o zapisy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Wyżej wymienione normy prawa międzynarodowego są zgodne z Konstytucją integralną częścią systemu prawa Republiki Armenia (art. 6 akapit 4 *„Traktaty międzynarodowe wchodzą w życie dopiero po ich ratyfikacji lub zatwierdzeniu. Umowy międzynarodowe są integralną częścią systemu prawnego Republiki Armenii. Jeżeli ratyfikowane umowy międzynarodowe ustanawiają inne normy niż określone w ustawach, to normy te mają zastosowanie. Traktaty międzynarodowe sprzeczne z Konstytucją nie mogą być ratyfikowane”*)

Analizy systemów prawnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz Republiki Armenia w zakresie praw kobiet dokonane przez dr Żanetę Gwardzińską-Chowaniec („Ogólna analiza sytuacji prawnej

kobiet w prawie polskim i unijnym”) oraz Marka Reszute („Analiza systemu prawnego Republiki Armenii, ze szczególnym uwzględnieniem praw kobiet”) jednoznacznie wskazują na to, iż nie ma istotnych różnic w zapewnieniu kobietom równości na poziomie ustawodawczym. Podajmy kilka przykładów (szczegóły w w/wym. analizach):

<p>Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej:</p> <p>Artykuł 32</p> <p>1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.</p> <p>2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.</p>	<p>Konstytucja Republiki Armenii:</p> <p>Artykuł. 14.1</p> <p>Wszyscy ludzie są równi wobec prawa. Zakazana jest dyskryminacja ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię, światopogląd, poglądy polityczne lub inne, przynależność do mniejszości narodowej, status majątkowy, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub inne cechy osobiste lub warunki społeczne charakter.</p>
<p>Kodeks Pracy RP</p> <p>Artykuł 11³.</p> <p>Jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy – jest niedopuszczalna</p>	<p>Kodeks Pracy Armenii</p> <p>Artykuł 3. Zasady prawa pracy:</p> <p>3) równość stron stosunków pracy bez względu na płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, obywatelstwo, status społeczny, religię, stan cywilny i cywilny, wiek, przekonania lub poglądy, przynależność do partii, związków zawodowych lub organizacji społecznych, inne okoliczności niezwiązane z cechami biznesowymi pracownika;</p>
<p>Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy RP</p> <p>Artykuł 23.</p> <p>Małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli.</p> <p>Artykuł 24. Małżonkowie rozstrzygają wspólnie o istotnych sprawach rodziny; w braku porozumienia każdy z nich może zwrócić się o rozstrzygnięcie do sądu.</p>	<p>Kodeks rodzinny Armenii:</p> <p>Artykuł 1 ust. 3</p> <p>Kobiety i mężczyźni mają równe prawa w chwili zawarcia małżeństwa, w małżeństwie, po rozwiązaniu małżeństwa</p> <p>Artykuł 1 ust. 1</p> <p>Prawo rodzinne wywodzi się z potrzeby wzmocnienia rodziny, budowania relacji rodzinnych opartych na wzajemnej miłości i szacunku, wzajemnej pomocy i odpowiedzialności wszystkich członków rodziny,</p>

	niedopuszczalności samowolnej ingerencji w sprawy rodziny, priorytetu wychowywania dzieci w rodzinie, zapewnienia niezakłóconego realizacji swoich praw przez członków rodziny, możliwości sądowej ochrony tych praw
<p>Kodeks cywilny RP:</p> <p>Artykuł. 43¹ Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 331 § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową</p>	<p>Kodeks cywilny Armenii:</p> <p>Artykuł 2 Przedsiębiorca to samodzielna działalność osoby wykonywana na własne ryzyko, której głównym celem jest czerpanie korzyści z używania własności, sprzedaży towarów, wykonywania pracy lub świadczenia usług</p>
<p>Kodeks Wyborczy RP:</p> <p>Artykuł 211 § 3. Na liście kandydatów: 1) liczba kandydatów – kobiet nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście; 2) liczba kandydatów – mężczyzn nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście.</p>	<p>Kodeks Wyborczy Armenii:</p> <p>Artykuł 83: Krajowe i terytorialne listy wyborcze partii (bloku) 4. W pierwszej części ogólnokrajowej listy wyborczej partii, bloku partii, każdej z partii wchodzących w skład bloku, poczynając od pierwszej liczby, liczbę przedstawicieli każdej płci, wyrażoną w potrójnej liczbie dowolnej liczby całkowitej (1 -3, 1-6, 1-9 i tak do końca listy) nie powinien przekraczać 70%. 10. Liczba przedstawicieli każdej płci na terytorialnej liście wyborczej partii startującej w wyborach (bloku partii startujących w wyborach) nie może przekraczać 70%.</p> <p>Artykuł 130. Zgłaszanie kandydatów na członków rad miejskich Erywania, Giumri i Wanadzoru Par. 2, ust.2: Począwszy od pierwszego numeru listy wyborczej partii (bloku) i każdej z partii wchodzących w skład bloku, liczbę przedstawicieli każdej płci, trzykrotnie przez dowolną liczbę całkowitą (1-3, 1-6, 1 -9, a więc nieprzerwanie - do końca listy), nie powinien przekraczać 70 proc.</p>

Warto podkreślić, iż ustawodawca Armeński w nielicznych tylko przypadkach używa sformułowania „kobieta” (w zasadzie tylko w Kodeksie Rodzinnym). W szeregu ustaw podkreśla się zakaz dyskryminacji „ze względu na płeć”, „bez względu na płeć” itp. Daje to

obraz systemu prawa całkowicie równościowego, antydyskryminacyjnego, uwzględniającego szerokie spektrum wszystkich członków społeczeństwa, w tym również kobiet.

Zdaniem ekspertów Fundacji Instytut Prawa Wschodniego im. Gabriela Szerszeniewicza w tak patriarchalnym społeczeństwie jak ormiańskie, koniecznym jest jasne i precyzyjne określenie i częste podkreślanie w ustawodawstwie praw przysługujących kobietom. Użycie odpowiednich sformułowań wskazujących właśnie na prawa kobiet, oprócz określenia zakazu dyskryminacji z powodu płci, może mieć walor edukacyjny, co ma istotne znaczenie przypadku obowiązującego modelu rodziny ormiańskiej i pozycji w niej kobiety i mężczyzny.

Analiza społeczno-gospodarcza Armenii

W oparciu o materiał Marka Reszuty „*Analiza ogólnego stanu ekonomiczno-społecznego Armenii, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kobiet*” omówiono aktualną sytuację społeczno-gospodarczą Armenii, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet. W trakcie oceny, między innymi w oparciu o dane gospodarcze i statystyczne zaprezentowane w analizie, przedyskutowano m.in. takie kwestie jak:

- znacznego, znacznie większego niż wśród mężczyzn, bezrobocia kobiet w Armenii, zwłaszcza bezrobocia nierejestrowanego, na prowincji, z dala od ośrodków miejskich;
- dużego zróżnicowania w płacach i emeryturach pomiędzy kobietami i mężczyznami (w przypadku płac nawet do 35%, a emerytur – 15%)
- zatrudnienia kobiet w Armenii najczęściej w sektorach nisko płatnych lub nieformalnych, takich jak rolnictwo, handel detaliczny, opieka społeczna czy edukacja. W związku z tym można przypuszczać, że kobiety w Armenii są bardziej narażone na otrzymywanie minimalnego wynagrodzenia lub nawet niższego niż mężczyźni;
- wysokiego poziomu narażenia kobiet ubóstwo i wykluczenie społeczne w wieku starszym niż mężczyźni, ponieważ często nie mają wystarczających lat składkowych na ubezpieczenie społeczne lub pracowały w sektorze nieformalnym bez zabezpieczenia emerytalnego.
- dyskryminacja kobiet w Armenii w zatrudnieniu ze względu na wiek i płeć, braku dostępu do usług zdrowotnych i opiekuńczych oraz ograniczonej możliwości uczestnictwa w życiu publicznym i politycznym

Zgodzono się z wnioskami z opracowanej uprzednio analizy, że aby poprawić sytuację finansową kobiet w Armenii, trzeba podjąć szereg działań na różnych poziomach. Niektóre z nich to:

- zmniejszenie luki płacowej między kobietami a mężczyznami poprzez wdrażanie zasady równego wynagrodzenia za pracę o jednakowej wartości,
- promowanie kobiet na stanowiskach kierowniczych i zwalczanie dyskryminacji i molestowania w miejscu pracy,
- zwiększenie dostępu kobiet do edukacji i szkoleń zawodowych, zwłaszcza w sektorach wysoko płatnych i innowacyjnych, takich jak technologie informacyjne i komunikacyjne, nauki ścisłe i inżynieria,
- wspieranie przedsiębiorczości kobiet poprzez ułatwianie dostępu do finansowania, usług doradczych, sieci kontaktów i rynków zbytu,
- zapewnienie godziwych warunków pracy dla kobiet zatrudnionych w sektorze nieformalnym lub rolnictwie poprzez zapewnienie im ochrony socjalnej, ubezpieczenia zdrowotnego i bezpieczeństwa pracy,
- promowanie równowagi między pracą a życiem rodzinnym poprzez rozwój usług opiekuńczych dla dzieci i osób starszych, zapewnienie elastycznych form zatrudnienia i urlopów rodzicielskich oraz zachęcanie mężczyzn do podziału obowiązków domowych i rodzinnych,
- wzmocnienie pozycji negocjacyjnej i reprezentatywności kobiet w dialogu społecznym i procesach decyzyjnych poprzez zwiększenie udziału kobiet w związkach zawodowych, organizacjach pracodawców i partii politycznych oraz wprowadzenie mechanizmów parytetu płciowego na wszystkich szczeblach władzy

Wypracowane propozycje działań na rzecz kobiet w Armenii

Na podstawie opinii i analiz sporządzonych przez dr Żanetę Gwardzińską-Chowaniec oraz Małgorzatę Szafoni zdaniem ekspertów Fundacji koniecznym jest w pierwszej kolejności uchwalenie w Armenii ustawy będącej „bazą” i podstawą dla dalszych działań władz Armenii zarówno legislacyjnych, jak też promocyjnych i informacyjnych, ukierunkowanych zarówno na wprowadzenie do systemu prawnego Armenii nowoczesnych instrumentów prawnych

przeciwdziałających dyskryminacji, jak również mających wpływ na zmianę świadomości Ormian co do roli kobiet w nowoczesnym społeczeństwie

Zdaniem Fundacji Instytut Prawa Wschodniego jako podstawę do dalszych prac w zakresie równościowych zasadnym byłoby **zaadaptowanie do systemu prawnego Republiki Armenii** elementów polskiej „ustawy antydyskryminacyjnej” ([Ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania](#); **Dz.U. 2010 nr 254 poz. 1700**). Wg analiz dr Żanety Gwardzińskiej-Chowaniec oraz Małgorzata Szafoni, polska ustawa, będąca bezpośrednią implementacją do polskiego systemu prawnego **szeregu dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej¹** dotyczących praw kobiet oraz polityki równościowej i antydyskryminacyjnej, **może być dobrym wzorcem dla polityki władz Republiki Armenii** (szczegółowe opracowanie w zakresie wymienionego ustawodawstwa Unii Europejskiej w wyżej wymienionych analizach ekspertek Fundacji Instytut Prawa Wschodniego)².

---

¹ ustawa stanowi implementację następujących dyrektyw: dyrektywy Rady 86/613/EWG z dnia 11 grudnia 1986 r. w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn pracujących na własny rachunek, w tym w rolnictwie, oraz w sprawie ochrony kobiet pracujących na własny rachunek w okresie ciąży i macierzyństwa (Dz. Urz. WE L 359 z 19.12.1986, str. 56; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 5, t. 1, str. 330); dyrektywy Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz. Urz. WE L 180 z 19.07.2000, str. 22; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 20, t. 1, str. 23); dyrektywy Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz. Urz. WE L 303 z 02.12.2000, str. 16; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 5, t. 4, str. 79); dyrektywy Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (Dz. Urz. UE L 373 z 21.12.2004, str. 37); dyrektywy 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (wersja przededytowana) (Dz. Urz. UE L 204 z 26.07.2006, str. 23); dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/54/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie środków ułatwiających korzystanie z praw przyznanych pracownikom w kontekście swobodnego przepływu pracowników (Dz. Urz. UE L 128 z 30.04.2014, str. 8); dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylającej dyrektywę Rady 2010/18/UE (Dz. Urz. UE L 188 z 12.07.2019, str. 79)

² dr Żaneta Gwardzińska-Chowaniec - „Ogólna analiza sytuacji prawnej kobiet w prawie polskim i unijnym”

Ustawa w sposób szeroki reguluje takie dziedziny jak kwestie podejmowania kształcenia zawodowego (doksztalcania, doskonalenia, przekwalifikowania zawodowego oraz praktyk zawodowych), warunków podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej lub zawodowej (w ramach stosunku pracy albo pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej), przystępowania i działania w związkach zawodowych, organizacjach pracodawców oraz samorządach zawodowych, a także korzystania z uprawnień przysługujących członkom tych organizacji, dostępu i warunków korzystania z instrumentów oraz usług rynku pracy, rozwoju zasobów ludzkich i przeciwdziałania bezrobociu, zabezpieczenia społecznego, opieki zdrowotnej, oświaty i szkolnictwa wyższego, usług, w tym usług mieszkaniowych, rzeczy oraz nabywania praw i energii, jeżeli są one oferowane publicznie. Przepisy ww. aktu normatywnego nie dotyczą jednak sfery życia rodzinnego i prywatnego.

Niezbędnym krokiem po implementacji wymienionych powyżej norm Unii Europejskiej do systemu prawnego Armenii jest opracowanie kompleksowej strategii mającej na celu promowanie i wprowadzenie w życie zapisów Ustawy.

Fundacja IPW uważa, iż materiałem, na którym może się oprzeć ustawodawca i rząd Republiki Armenii jest realizowany obecnie przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej „**Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2022-2030**”. Program ten oparty jest w Polsce nie tylko na pogłębionych badaniach dotyczących sfery nierówności i obszarów dyskryminacji różnych grup społecznych (pod wieloma kątami), ale również na najbardziej aktualnym doświadczeniu instytucji europejskich, dorobku prawnym Unii Europejskiej i Polski.

W zakresie równych praw kobiet, Krajowy Program Działań zakładałby w Armenii wg ekspertów naszej Fundacji działania w następujących kategoriach (w zakresie praw kobiet):

- 1 Wspieranie wyrównywania szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy – niwelowanie luki płacowej i luki emerytalnej:
  - Monitorowanie i promowanie rozwiązań prowadzących do niwelowania luki płacowej wynikającej z nierówności wynagrodzeń kobiet i mężczyzn oraz luki emerytalnej między środkami finansowymi otrzymywanymi zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn;

- Wypracowanie pakietu legislacyjnego, który wdroży zasadę transparentności płac, jako środek walki z luką płacową;
  - Obniżenie wartości luki płacowej między kobietami i mężczyznami według metodologii Eurostatu (różnicy średniej stawki godzinowej brutto w całej gospodarce);
- 2 Ułatwienia w godzeniu życia rodzinnego i zawodowego
- Zwiększenie na rynku pracy udziału osób mających obowiązki opiekuńcze dzięki rozpowszechnianiu elastycznych form wykonywania pracy;
  - Promowanie mechanizmów pozwalających na godzenie życia zawodowego i rodzinnego kobiet i mężczyzn;
  - Zwiększenie wskaźnika zatrudnienia kobiet w wieku 20–64 lata;
  - Zwiększenie liczby ośrodków wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi oraz innych form opieki;
  - Promowanie w służbie państwowej oraz w jednostkach samorządu terytorialnego rozwiązań związanych z godzeniem życia zawodowego z życiem prywatnym;
  - Promowanie rozwiązań ułatwiających funkcjonowanie w pracy kobiet będących w okresie karmienia piersią;
- 3 Uznanie pracy nieodpłatnej (za prace nieodpłatną polski Rząd uznaje pracę wykonywaną przez kobiety w domu; podjęcie tego tematu w strategii państwowej ma na celu zwiększenie świadomości na temat wartości pracy domowej kobiet; zdaniem Fundacji jest to w Armenii element niezbędny):
- Podnoszenie świadomości w odniesieniu do pracy, w tym również nieodpłatnej, wykonywanej przez opiekunów, najczęściej kobiety, w celu docenienia i podniesienia jej wartości;
  - Zwiększenie zaangażowania ojców w pełnienie ról opiekuńczych;
  - Analiza ustawodawstwa i przygotowanie pakietu legislacyjnego w celu uznania pracy domowej kobiet sprawowanej w celu opieki nad członkiem rodziny (dzieckiem, dorosłym);
- 4 Promowanie kobiet na stanowiskach kierowniczych:
- Promowanie udziału kobiet w procesach podejmowania decyzji: upowszechnianie wśród przedsiębiorstw, instytucji, uczelni i organizacji

pozarządowych korzyści wynikających z udziału kobiet w gremiach decyzyjnych, budowanie sieci kontaktów;

- Program szkoleń dla kobiet w zakresie przygotowania do wykonywania obowiązków w organach nadzorczych spółek podległych rządowi Armenii;
  - Publikacja poradników i wytyczne dla przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w gremiach decyzyjnych;
- 5 Wzmocnienie potencjału i pozycji społecznej kobiet i dziewcząt
- Opracowanie pakietów edukacyjnych i dydaktycznych, różnych form doskonalenia: konferencji, szkoleń, seminariów, narzędzi diagnostycznych programów multimedialnych na temat wzmocnienia potencjału i pozycji społecznej kobiet i dziewcząt;
- 6 Realizacja w Republice Armenii kampanii społecznych uwrażliwiających na zjawisko przemocy domowej zwłaszcza wobec kobiet
- 7 Działania na rzecz wzmocnienia potencjału i pozycji społecznej kobiet i dziewcząt
- Konferencje dotyczące niezależności ekonomicznej kobiet, luki płacowej, przejrzystości płac, lobbingu ekonomicznego, kobiet w zarządach, kobiet wykonujących nieodpłatne prace domowe i opiekuńcze;
- 8 Gromadzenie i analizowanie danych dotyczących sytuacji kobiet w sporcie.
- 9 Kampanie społeczna uwrażliwiająca na potrzebę ochrony kobiet i dziewcząt przed wykorzystywaniem seksualnym.
- 10 Upowszechnianie informacji na temat sposobów przeciwdziałania naruszeniom godności kobiet i dzieci oraz eliminowania treści o charakterze seksualnym
- I inne.

Realizacja tak ambitnego i rozłożonego na kilka lat planu wymaga ścisłej koordynacji, planowania i zarządzania. Zdaniem ekspertów Fundacji, należałoby w tym celu powołać **urząd Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania**, najlepiej w ramach konsensusu wszystkich sił politycznych w Zgromadzeniu Narodowym Republiki Armenii, co dałoby mocną pozycję polityczną niezbędną do realizacji w/wym. programu. Na wzór polskiego analogicznego urzędu, armeński pełnomocnik miał by za zadanie:

- opracowywanie i opiniowanie projektów aktów prawnych w zakresie zasady równego traktowania;

- przeprowadzania analizy i oceny rozwiązań prawnych pod kątem respektowania zasady równego traktowania, a także występowania do właściwych organów z wnioskami o wydanie lub zmianę aktów prawnych w zakresie spraw należących do Pełnomocnika;
- podejmowania działań zmierzających do eliminacji lub ograniczenia skutków powstałych w wyniku naruszenia zasady równego traktowania;
- dokonywania analiz i ocen sytuacji prawnej i społecznej w zakresie zasady równego traktowania oraz inicjowanie, realizowanie, koordynowanie lub monitorowanie działań zmierzających do zapewnienia równego traktowania, a także do ochrony przed dyskryminacją;
- monitorowania sytuacji w zakresie przestrzegania zasady równego traktowania;
- promowania, upowszechniania i propagowania problematyki równego traktowania;
- współpraca z ormiańskimi organizacjami społecznymi.

Należy podkreślić, że wyżej opisane tematy działań będące „mapą drogową” działań w sferze prawnej i społecznej, nie naruszają tradycyjnych ormiańskich wartości religijnych i obyczajowych. Z uwagi na opracowanie materiału przez konserwatywny Rząd Rzeczypospolitej Polskiej, może on być w łatwy sposób zaadoptowany na potrzeby Armenii, nie powodując protestów społecznych (jak to miało miejsce w przypadku projektu ustawy „O zapewnieniu równych praw i szans kobietom i mężczyznom” z 20 maja 2013 r., a który to projekt proponował zbyt szerokie implementowanie do systemu prawnego Armenii, jak to nazywali przeciwnicy, „ideologii gender”).

Wnioski

W związku z przeprowadzonymi w ramach projektu pt. „Wsparcie przedsiębiorczości i rozwoju kariery zawodowej wśród kobiet w Republice Armenia” działaniami, a zwłaszcza warsztatami w czerwcu 2023 r., nasza Fundacja rekomenduje podjęcie następujących działań informacyjnych oraz promocyjnych na rzecz:

- wykorzystania istniejących struktur administracji rządowej i samorządowej w celu promocji zakładania własnej przedsiębiorczości. W tym zakresie zalecany jest rozwój współpracy, a zwłaszcza wymiany informacji o różnych dofinansowaniach, w tym, zagranicznych, między administracją centralną a lokalną. W ostateczności, można rozważyć powołanie specjalnego organu, np. Pełnomocnika Rządu ds. Równouprawnienia (Równego Traktowania), którego celem byłoby koordynowanie polityki wszystkich szczebli władzy wykonawczej w Armenii w zakresie równości kobiet w społeczeństwie ormiańskim (z wykorzystaniem rozwiązań z polskiego oraz unijnego ustawodawstwa, m.in. polskiej „Ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania”);
- można rozważyć powołanie w ramach urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich Armenii, Zastępcy Rzecznika ds. Praw Kobiet celem wzmocnienia instytucjonalnego urzędu w rzeczonym segmencie zadań RPO;
- promocję i zachęcanie do współpracy szeregu różnych instytucji, organizacji pozarządowych, jak również państwowych (np. Ambasady RP w Erywanii) do wspólnej realizacji różnych projektów na rzecz praw kobiet oraz ich rozwoju kariery zawodowej;
- opisane w niniejszym raporcie działania i rekomendacje wymagałyby jednocześnie znacznych środków finansowych, stąd istnieje konieczność rozwoju współpracy różnych podmiotów ormiańskich (NGO, administracji rządowej i samorządowej oraz różnych niesformalizowanych grup działających na rzecz praw kobiet) z funduszami międzynarodowymi, takimi jak np. RITA, z Unii Europejskiej i innych. Jednym z kluczowych warunków do polepszenia sytuacji kobiet w Armenii jest bowiem zwiększenie wsparcia finansowego w tym zakresie. Wsparcie takie powinno, na co uwagę zwróciły również uczestniczki warsztatów, dotyczyć przede wszystkim dofinansowania projektów prowadzących do nabycia konkretnych umiejętności lub sfinansowania początków założenia i prowadzenia działalności gospodarczej, która byłaby zakładana przez kobiety. Chodzi bowiem, żeby pomoc międzynarodowa mogła przynosić realne korzyści dla beneficjentów, a nie zwiększała zjawiska tzw. przejadania grantów. Chodzi więc o to, żeby zagraniczna lub krajowa pomoc opierała się w większym stopniu na kryterium przydatności i konkretności;
- promowanie wiedzy o prawach kobiet w kontekście sytuacji społecznej i politycznej Armenii. Kobiety bowiem, w społeczeństwie doświadczonym wojną (zwłaszcza konfliktem z 2020 r.),

pełnią ważną funkcję rdzenia rodziny oraz danej społeczności lokalnej. Tym samym odgrywają one, czego czasami się nie docenia, również bardzo ważne role w gospodarce Armenii.

W tym kontekście można również rozważyć:

- zwrócenie się do Ministra Wykształcenia, Nauki, Kultury i Sportu Armenii o wprowadzenie do systemu edukacji podstawowej zajęć ze „wstępu do prawoznawstwa”, w którym omówione byłyby prawa kobiet zarówno pod kątem prawa krajowego, jak również wynikającego z umów międzynarodowych, których stroną jest Armenia, jak również **wprowadzenie zajęć o podstawach prowadzenia działalności gospodarczej w Armenii, zwłaszcza pod kątem edukacji dziewczynek i kobiet.**

- lobbowanie wśród deputowanych Zgromadzenia Narodowego Armenii o dokonanie zmiany w Kodeksie Wyborczym zwiększającym parytet w wielkości 35% udziału kobiet na listach wyborczych (aktualnie 30%) oraz o wprowadzenie do Kodeksu Wyborczego „systemu suwakowego” (zipping), co uniemożliwi plasowanie kobiet na ostatnich pozycjach list wyborczych;

Na tym tle

Załączniki:

- „Analiza regulacji polskich i unijnych w zakresie wsparcia rozwoju i przedsiębiorczości wśród kobiet (aspekt rozwoju zawodowego i przedsiębiorczości) oraz propozycji recepcji polskich doświadczeń”
- „Ogólna analiza sytuacji prawnej kobiet w prawie polskim i unijnym”
- „Analiza ogólnego stanu ekonomiczno-społecznego Armenii, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kobiet”
- „Analiza systemu prawnego Republiki Armenii, ze szczególnym uwzględnieniem praw kobiet”

„Projekt współfinansowany ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności w ramach programu RITA - Przemiany w regionie, realizowanego przez Fundację Edukacja dla Demokracji

Autor raportu
Marek Reszuta

Współpraca

Michał Patryk Sadłowski

Projekt pt. „Wsparcie przedsiębiorczości i rozwoju kariery zawodowej wśród kobiet w Republice Armenia. Warsztaty z zakresu polskich i unijnych doświadczeń i praktyk (prawnych i ekonomicznych)” jest dostępny na licencji Creative Commons „Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne 4.0 Międzynarodowe” (CC BY-NC 4.0). Pewne prawa zastrzeżone na rzecz [Marek Reszuta oraz Fundacja Instytut Prawa Wschodniego im. Gabriela Szerszeniewicza]. Utwór powstał w ramach projektu „Wsparcie przedsiębiorczości i rozwoju kariery zawodowej wśród kobiet w Republice Armenia. Warsztaty z zakresu polskich i unijnych doświadczeń i praktyk (prawnych i ekonomicznych”, realizowanego przez Fundacja Instytut Prawa Wschodniego im. Gabriela Szerszeniewicza przy wykorzystaniu środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. Zezwala się na dowolne wykorzystanie treści – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, posiadaczach praw oraz o projekcie Wsparcie przedsiębiorczości i rozwoju kariery zawodowej wśród kobiet w Republice Armenia. Warsztaty z zakresu polskich i unijnych doświadczeń i praktyk (prawnych i ekonomicznych. Treść licencji jest dostępna na stronie

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>.